

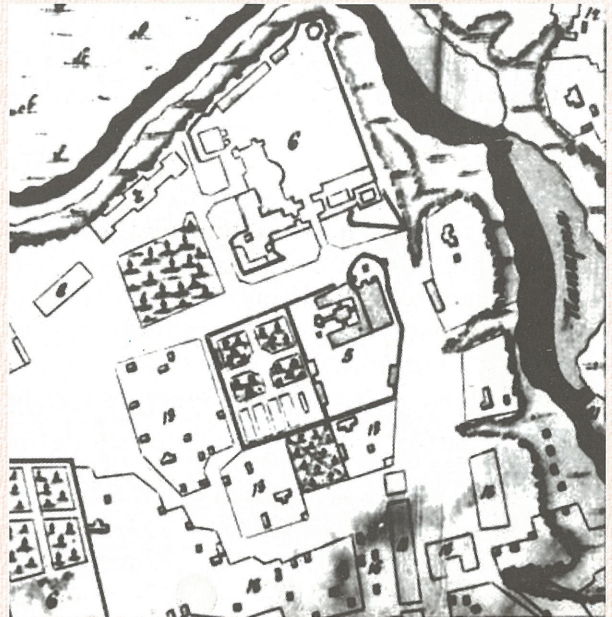
ОБОРОННА СИСТЕМА ПАЛАЦОВОГО КОМПЛЕКСУ КНЯЗІВ САНГУШКІВ

Олексій Збруцький,
мистецтвознавець

Науковцям, які згадують у своїх працях садибу князів Сангушків, відомо, що, за свідченням декількох найбільш авторитетних джерел, тут — чи то у XVI [1], чи то у XV[2], чи навіть у XIII ст. [3, с.10] — був замок князів Заславських. Утім, це поки що не підтверджено ані документальною, ані ілюстративною інформацією. Тому точкою відліку для досліджень фахівці обрали 1624 р., коли князь Олександр Заславський побудував тут бастионні укріплення. Незважаючи на усі реконструкції самого комплексу, залишки оборонної системи зберігалися до початку XX ст.

План Ізяслава (Заславля) першої половини XIX ст.

План палацового комплексу кн. Сангушків
(фрагмент плану міста Ізяслава першої
половини XIX ст.)

Окрім бастионів, згадуються також наявні на 1787 рік старовинні замкові вежі [1, с.648]. Мистецтвознавець Л. Крощенко, посилаючися на план міста, що його “снимал и сочинял секунд-майор генерального штаба Иван Купершминт, около 1793 г.”, бачить їх на північних бастионах [4, с.12], які зберігалися до початку XX ст. Плани першої половини XIX ст. дають уявлення про конфігурацію замкових укріплень, більшу частину яких було невдовзі розібрано (в середині цього ж століття).

Фрагмент плану міста Ізяслава з палацовим
комплексом (випокіювання з плану 1845 року)

*Палацовий комплекс кн. Сангушків.
Кін. XVIII – поч. XIX ст.*

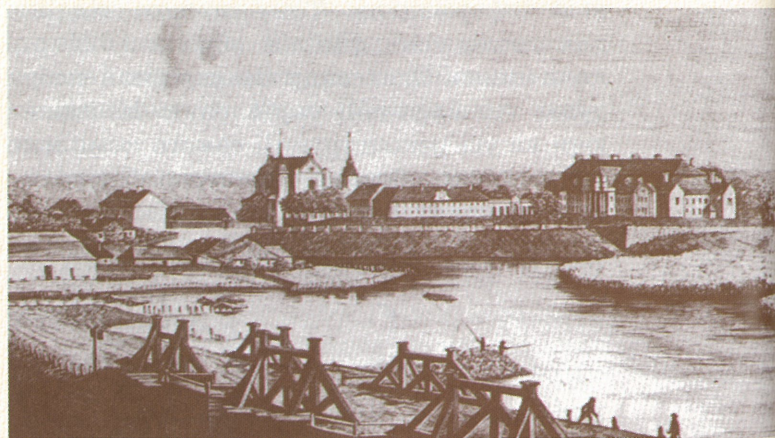
*Перше з відомих фотозображень палацового
комплексу кн. Сангушків (у центрі на першому
плані бастіон з баштою)*

“20 апреля 1845 г. был “Высочайше утверждён” план застройки г. Изяслава (ЦГИАЛ, ф. 1293, оп. 166. Волынская губерния, д.32, п.1.), на котором кроме новой планировки и размещения построек были обозначены и старые каменные сооружения, игравшие в обличье города первостепенную роль... В 1874 г. с этого плана была сделана выкопировка части территории города...” [4, с.36–37]. На цьому викопіюванні вже немає системи укріплень навколо замкового подвір'я з півдня; а з північного заходу, у місці злиття річок Понори і Горині, залишився лише бастіон, до якого з південного боку притулилася невеличка прямокутна будівля; з північно-східного — вежа, що “збереглася майже без змін з часів старовинного замку” [1, с.649]. Антонович пише: “въ 1845 г. оставалась ещё часть стены и ворота съ бойницами” [5, с.103]. Про “старовинні стрільниці” (залишки кам'яного валу, що збереглися з боку річки), писали у другій половині XIX ст. Т. Стецький [6, с. 323], В. Переговський [7, с.17], М. Теодорович [8, с.418].

То що ж із цього ми маємо сьогодні?

На східній ділянці садибної території й досі існує рів. Збереглися фрагменти кам'яної кладки укріплень у районі так званого флігелю №2. Але й досі залишається поза увагою вже згадуваний північно-західний бастіон, у місці злиття Понори й Горині. Порівнявши фото 1998 року з міськими планами XIX ст., помічаємо, що ландшафт майже не змінився, навіть міст через Понору, з якого зроблено знімок, розташовано так само. Але замість кам'яних укріплень бастіону — тільки порослий травою і деревами пагорб. Якщо не придивлятися до фото — майже жодного натяку...

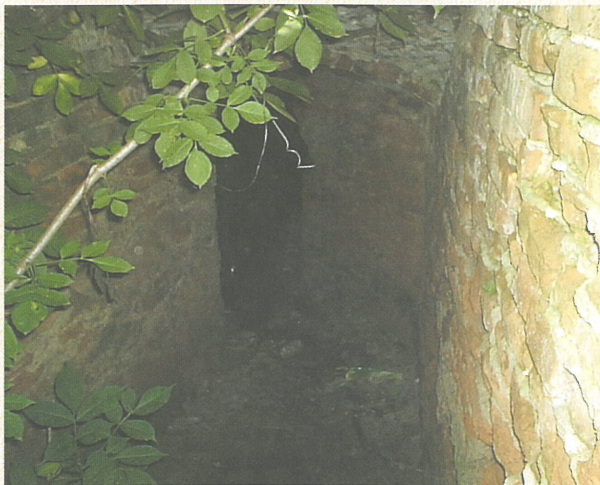
Зібраний на сьогодні ілюстративний матеріал досить яскраво свідчить про те, що цей бастіон зазнавав певних реконструкцій, принаймні протягом XIX — поч. XX ст. Так, у його історії від кінця XVIII до початку XX ст. можна умовно виокремити декілька періодів. Перший (найдавніший з відомих нам) представлено малюнком і фотографією. Обидва

*Вид на палацовий комплекс кн. Сангушків.
Літографія 1880 р.*

*Палацовий комплекс кн. Сангушків (бастіон з
альтанкою). Друга половина XIX ст.*

*Вхід до підземного приміщення бастіону.
2006 р. Фото автора*

*Підземне приміщення бастіону (сучасний
вигляд). 2006 р. Фото автора.*

ілюстративні джерела свідчать про наявність на цьому бастіоні башти. Слід зазначити, що існує різниця між баштами на малюнку і на фото. У першому випадку — це багатосторонник з вузькими вікнами-бійницями; дах увінчано шпилем; видно залишки кам'яної стіни, що з'єднує цей бастіон з північно-східним. Башта на фото начебто має квадратну форму, але якість зображення дозволяє припустити, що таке тлумачення може бути помилковим. Контури бастіону з баштою досить виразні, натомість зображення інших оборонних стін нечітке. Обидві ілюстрації свідчать, що палацовий комплекс збудовано у стилі бароко; плани першої половини XIX ст. — що споруда на бастіоні справді має не зовсім круглу форму, і на південь від неї, уздовж західної ділянки оборонних мурів замкового подвір'я розташовані дві прямокутні будівлі (припускаємо, що господарського призначення).

Наступний період можна умовно датувати 1845 роком. Як уже зазначалося, саме на цей рік припадають деякі важливі зміни у містобудуванні, і згадуване викопіювання свідчить, що вони не обминули і палацового комплексу, оборонна система якого зазнала нищівних втрат, — просто кажучи, була демонтована. Але лишилися обидва північні бастіони, з'єднані (судячи з наступної ілюстрації) спорудженою на місці оборонних мурів новітньою огорожею. Бачимо штучний узвіз уздовж північної стіни бастіону; але головне — вже немає башти. Мабуть, на цій гравюрі зафіксовано перехідний період — від башти до альтанки, яку можна бачити на наступній ілюстрації. Не зовсім зрозуміло, коли саме зведено огорожу, адже на ілюстрації з альтанкою ми її не знаходимо. Безперечно, між знесенням старих оборонних мурів і башти та спорудженням альтанки мав минути якийсь час. Але чи справді на гравюрі, датованій 1880 р. [4, с.44], зафіксовано саме цей період? Можливо, зображення стосується наступного етапу перебудовування, отже, альтанки не ще, а вже не було (саме у 1870–80-ті роки відбувалися значні реконструкції). До того ж, на викопіюванні бастіон має круглу споруду, — тобто дещо відмінну від зображеної на попередніх планах. Можемо припустити, що це і є альтанка, яка існувала вже за наступного — третього — періоду історії досліджуваного бастіону. І нарешті, останній, четвертий період — пов'язаний з переробкою палацового комплексу (наприкінці XIX ст.) у стилі

Сучасний вигляд бастіону. 2006 р. Фото автора

класицизму і пристосуванням його для потреб військового відомства. За нових, ще прагматичніших реалій альтанці, швидше за все, важко було відстояти своє право на існування. Тож не дивно, що на панорамному фото початку ХХ ст., де відтворено весь комплекс, той самий бастион не має жодних надбудов. Натомість, з південної сторони до нього притулилася прямокутна будівля, швидше за все, та сама — з викопіювання. Напис “Казарми” — лаконічне свідчення тогочасної докорінної зміни функції палацового комплексу.

На жаль, поки що не відомо, коли саме його “обеззброїли”; як він воював протягом ХХ століття; для яких потреб вико-

ристовували його внутрішні приміщення. Доки не проведено натурні дослідження, датувати бастион ХVІІ ст. досить важко. Влітку 2006 року візуальним обстеженням внутрішнього підземного приміщення бастиону було встановлено, що цегла його стін тотожна цеглі, з якої побудовано палац, тобто йдеться про ХVІІІ ст. Якби бастион зводили у 20-ті роки ХVІІ ст., мали б використовувати іншу, наприклад, так звану жолобчасту цеглу. Утім, можливо, це пояснюється реконструкціями початку ХVІІІ ст. Отже, відповіді на нез’ясовані питання можуть бути знайдені лише завдяки ретельним натурним дослідженням.

Література

1. *Aftanazy, Roman. Materiały do dziejów rezydencji / A. Baranowski (red); T. Va. Dawne Województwo Wołyńskie. Instytut sztuki. Polska Akademia Nauk. — Warszawa, 1988. — 769 s.*
2. *Иллюстрированный справочный каталог. Памятники градостроительства и архитектуры УССР. / Гл. ред. кол.: Н.Л. Жариков и др. — К.: Будівельник, 1983–1986. Т.4, 1986. — 375 с.*
3. *Архив института “Укрпроектреставрация”. Памятник архитектуры (охр. № 758/1) Усадьба. Дворец. 18 в., г. Изяслав. К.: Укрпроектреставрация, 1989.*
4. *Архив института “Укрпроектреставрация”. Памятник архитектуры (охр. № 758/1) Усадьба. Костёл миссионеров 18 в. Монастырь, г. Изяслав. Проект ремонтно-реставрационных работ. — Т. 2. Кн. 5. Шифр 325. Историческая записка. К.: Укрпроектреставрация, 1986.*
5. *Антонович В.Б. Археологическая карта Волынской губернии. — М.: Тип. Г. Лисснера и А. Гетеля, 1900. — 130 с.*
6. *Stecki T.J. Wolyn pod wzgledem statystycznym, historycznym i archeologicznym. — Lwow, 1864. — Т.І. — 388 s.+XII+ два перші аркуші (титул), назва.*
7. *Пероговский В. Монографии о Волыни. Город Заслав, история его и теперешнее его состояние. — Житомир: Типография губернского управления, 1868.*
8. *Теодорович Н.И. Историко-статистическое описание монастырей и приходов Волынской епархии. — Почаев, 1893. — Т. 3. — 698 с.*